

dr Daniel Jakimiec

Placówki edukacji publicznej w identyfikacji dysfunkcji rodziny

Abstrakt

Placówkom edukacji publicznej wyznacza się w działaniach zmierzających do identyfikacji dysfunkcji rodzin rolę podmiotu rozpoznającego ich występowanie na podstawie obserwacji zachowań, postaw i wyglądu dziecka. Wszelkie niepokojące zmiany w tym zakresie powinny być przez placówki, o których mowa, traktowane jako wskaźniki dysfunkcjonalności ich rodzin. Ich zadaniem jest zidentyfikować potrzeby psychologiczne i pedagogiczne takiego ucznia, ująć je w karcie indywidualnych potrzeb oraz wdrożyć pomoc, do jakiej jest zobligowana przepisami placówka. W razie, gdy udzielenie skutecznej pomocy psychologicznej i pedagogicznej przekracza możliwości danej placówki edukacyjnej, zwrócić się ona powinna o wsparcie ze strony instytucji dysponującej większym w tym zakresie potencjałem.

Słowa kluczowe: Placówka edukacyjna, rodzina, dysfunkcja, pomoc, wsparcie, dziecko.

Abstract

For institutions of the public education in activity aimed at the identification of the dysfunction of families a soil of the entity recognizing their appearing based on the behavioural observation, attitudes and the appearance of the child is being outlined. All worrying changes in this respect should be treated by institutions which are being talked about, as indicators dysfunction of their families. He is setting them to identify psychological and pedagogic needs of such a pupil, to include them in the card of individual needs and to implement the help, to which she is obligated with provisions institution. In the time, when giving the psychological and pedagogic effective assistance exceeds abilities of the given educational establishment, to turn she should for supporting on the part of the having institution bigger in this respect with potential.

Key words: Educational establishment, family, dysfunction, help, support, child.

W ujęciu socjologicznym, jak i w wielu dokumentach prawnych w tym o charakterze międzynarodowym, rodzina określana jest jako podstawowa komórka społeczna. Podstawowa bowiem najmniejsza, a ponadto taka, do której należy każda osoba, a do tego grupa najlepiej odpowiadająca psychologicznym, a w szczególności emocjonalnym potrzebom człowieka. Rodzina w związku z tym jest optymalnym środowiskiem wszechstronnego rozwoju człowieka¹. Przy czym nie jest ona wyabstrahowaną jednostką, ale funkcjonuje w określonych warunkach społecznych będąc poddana jego wpływom o znaczeniu pozytywnym jak i negatywnym.

Współczesne problemy z rodziną, a ściślej z prawidłowym jej funkcjonowaniem to przede wszystkim efekt zmian, jakie zachodzą w stosunkach społecznych. W rzeczywistości społecznej zwłaszcza w dobie wpływów postindustrialnych do rodziny i wartości rodzinnych oraz tradycyjnych funkcji rodziny, przywiązuje się obiektywnie rzecz ujmując coraz mniejszą wagę, albo przynajmniej inaczej są rozumiane aniżeli miało to miejsce w przeszłości. W aspekcie stosunków społecznych do czynników powodujących odrzucenie modelu rodziny tradycyjnej i kształtowania się nowego myślenia o jej roli zaliczane są w doktrynie takie zjawiska jak postępująca izolacja rodziny od otoczenia, wynikająca z rozpadu więzi sąsiedzkich w szczególności z przedłużającego się przebywania członków rodziny poza domem, ekspansja rynku pracy, jako jedynej praktycznie możliwości zdobywania środków do życia, co spowodowało z kolei skrajną ekonomizację pojęcia pracy i przeciwstawienie jej jako nadrzędnej względem prac domowych. Ponadto do tych czynników zalicza się także to, że małżonkowie zainteresowani przede wszystkim pracą zarobkową i rozwojem karier zawodowych rezygnują często z rodzicielstwa albo nadmiernie je opóźniają².

Do powyższych zjawisk, jako źródła zmian dziewiętnastowiecznej rodziny tradycyjnej z dominującymi w niej wartościami rodzinnymi ku rodzinie współczesnej nawiązują w literaturze J. Winiarz i H. Borowski³. Odwołując się do prezentowanych przez tych autorów stanowisk można stwierdzić, że istotnym punktem wyróżnienia poszczególnych kategorii rodziny współczesnej są jej przemiany w XX wieku. W doktrynie K. Czekaj

¹ Na ten temat M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2011, s. 16 – 17.

² Na ten temat B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2000, s. 842; M. Marody, A. Giza – Poleszczuk, *Przemiany więzi społecznych*, Warszawa 2002, s. 210 - 212.

³ Szerzej na ten temat J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1987, s. 9 - 12 oraz H. Borowski, [w:] *Czy potrzebna jest w Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekuńczego?* pod red. B. Czecha, Katowice 1997, s. 31.

wskazuje typy przemian, jakie przeszła w tym czasie polska rodzina. Mianowicie od rodziny dużej wielopokoleniowej do rodziny małej podstawowej, odejście od rodziny biologicznie zdeterminowanej i orientację ku rodzinie planowanej, przejście od rodziny produkcyjnej do rodziny nieprodukcyjnej, od modelu rodziny patriarchalnej ku egalitarnej, od rodziny zinstytucjonalizowanej ku rodzinie podporządkowanej treściom humanistycznym, od rodziny otwartej i ukierunkowanie orientacji na rodzinę „zamkniętą”. Istotą tego typu przemiany było stopniowe zamykanie się oraz izolowanie rodziny od sąsiedztwa i społeczności lokalnej, a także od dalszych krewnych. W rezultacie następowało również osłabienie ingerencji mechanizmów kontroli społecznej funkcjonowania rodziny, a tym samym osłabienie korekcyjnego oddziaływania na nią jej społecznego otoczenia⁴.

Zwolennicy rodziny tradycyjnej najsilniej podkreślają jej trwałość. Stąd bierze się silna krytyka ze strony środowisk konserwatywnych wszelkich zjawisk w życiu rodziny, które zagrażają wypełnianiu przez nią jej tradycyjnych funkcji⁵. Chodzi tu przede wszystkim o występujące w rodzinach zjawiska powodujące jej dysfunkcjonalność.

Rodzina pomimo, że jest podstawowym podmiotem zainteresowania prawa rodzinnego to ustawodawca jej nie definiuje. W ujęciu historycznym, jak zauważa A. Zieliński, pojęcie rodziny przechodziło ewolucję. Zasadniczo w doktrynie jest wyróżniana „rodzina wielka” i „rodzina mała”. „Wielka rodzina” inaczej aniżeli „mała rodzina” składa się, poza rodzicami i dziećmi, także z dalszych krewnych. Ustawodawca używając pojęcia „rodzina”, ma na uwadze w przeważającym zakresie przypadków „rodzinę małą” i w takim znaczeniu w głównej mierze instytucja ta stanowi przedmiot regulacji Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Wyjątki w tym zakresie stanowią nieliczną grupę i zostały zawarte w regulacjach przykładowo art. 14 § 1 KRO oraz 128 KRO. Niezależnie od powyższych uwag zarówno A. Zieliński jak i J. Ignatowicz, T. Smyczyński oraz J. Winiarz zauważają, że rodzina jest jednostką społeczną⁶.

Z powyższych względów wszelkie zakłócenia w jej funkcjonowaniu, choć ich konsekwencje określa Kodeks rodzinny i opiekuńczy, nie mogą być analizowane w oderwaniu od kontekstu socjologicznego. Ustawodawca również w przypadku

⁴ K. Czekaj [w:] *Labirynty współczesnego społeczeństwa*, pod red. K. Czekaj, K. Górlach, M. Leśniak, Warszawa 1996, s. 114.

⁵ Na ten temat A. Szwed *Rodzina – ujęcie socjologiczne i prawne*, RiP 2007, nr 3, s. 23 - 40 oraz A. Kłosowska *Socjologiczne aspekty prawnej ochrony rodziny*, PiP 1986, nr 2, s. 243 - 252.

⁶ A. Zieliński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze w zarysie*, Warszawa 2011, s. 37 oraz na ten temat także J. Ignatowicz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010, s. 22 - 24, T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2012, s. 1 - 2, J. Winiarz, *Prawo rodzinne...*, s. 12 - 13.

dysfunkcyjności pomimo, że posługuje się tym pojęciem w wielu aktach prawnych przewidujących środki pomocy rodzinie to nie definiuje tego pojęcia. Można to wskazać chociażby regulacje § 1 ust. 2 pkt. 3 oraz § 1 ust. 3 pkt. 3 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 1 grudnia 2002 roku w sprawie szczególnych zasad działania publicznych poradni psychologiczno – pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych⁷. Z powyższych powodów analizując pojęcie dysfunkcyjności rodziny warto nawiązać do osiągnięć socjologii jako nauki zajmującej się badaniem zjawisk społecznych.

Dysfunkcyjność rodziny należy, jak nadmieniono wcześniej, traktować jako rewers funkcjonalności to jest prawidłowej i sprawnej realizacji celów i zadań, jakie są przez nią realizowane. Rodzina na ogół jest postrzegana jako pierwotna grupa społeczna, której fundamentem jest związek kobiety i mężczyzny najczęściej sformalizowany w drodze małżeństwa. Podstawowymi celami rodziny jest przekazywanie przez szeroko pojętą socjalizację dorobku własnego i uogólnionego dorobku ludzkości, zawartego między innymi w religii, zwyczajach, tradycjach, obrzędach czy ceremoniach. Socjalizacja w rodzinie obejmuje procesy internalizacji przez które, należy rozumieć nabywanie czy przyjmowania przez jednostkę wartości i norm z nich wynikających, następnie procesy uczenia się i tworzenia wzorów zachowań, a wśród nich wzorów ról społecznych⁸.

Zdaniem F. Adamskiego, większość badaczy podchodzi do kwestii funkcji rodziny w sposób dowolny kierując się w tym zakresie różnego rodzaju subiektywnymi względami na przykład potrzebami badawczymi w wyniku czego, dochodzą do mniej lub bardziej wyczerpujących czy mniej lub bardziej adekwatnych wyliczeń tych funkcji⁹. F. Adamski proponuje różne kryteria podziału rozlicznych funkcji rodziny pozwalające na tę kwestię spojrzeć z wielu punktów widzenia. Przede wszystkim zaproponował jako podstawowy podział funkcji rodziny na instytucjonalne i osobowe. Do pierwszych należą ekonomiczna, opiekuńcza, socjalizacyjna, stratyfikacyjna czyli gwarantująca członkom określony status życiowy, integracyjna sprowadzająca się do kontroli zachowań poszczególnych członków ze względu na ich miejsce w rodzinie. Natomiast osobowe funkcje to małżeńska polegająca na zaspakajaniu potrzeb bliskości, rodzicielska czyli zaspakajania potrzeb rodzicielstwa i

⁷ Dz.U. z 2003 r. Nr 3 poz. 46 z późn. zm.

⁸ Na ten temat M. Kuć, *Kryminologia*, Warszawa 2010, s. 102 - 108; B. Hołyst, *Kryminologia...*, s. 839 - 840; J. Turowski, *Socjologia. Małe struktury społeczne*, Lublin 1993, s. 39.

⁹ F. Adamski, *Rodzina. Wymiar społeczno – kulturowy*, Kraków 2002, s. 36.

ojcostwa, braterska polegająca na zaspakajaniu potrzeb emocjonalnych więzi między rodzeństwem¹⁰. Ponadto cytowany badacz podjął próbę hierarchizacji ważności funkcji rodziny i wychodząc od kryterium trwałości podzielił je na istotne jak socjalizacyjna i emocjonalna oraz funkcje akcydentalne, wśród których wymienia ekonomiczną, opiekuńczą, stratyfikacyjną, religijną oraz integracyjną¹¹.

Generalnie można stwierdzić, że w rodzinie człowiek nie tylko otrzymuje życie, ale także kształtuje ona jego sylwetkę psychiczną oraz dyspozycje społeczne, wyrażające się poprzez określone postawy. Postawy te, jak już wcześniej nadmieniano, kształtują się w określonych warunkach społecznych, nie w jakiejś rzeczywistości wyabstrahowanej i dla wszystkich jednakowej. Odnosząc tę kwestię do rodziny stwierdzić należy, że rodzaj czy jakość postaw kształtowanych w rodzinie zależą od aksjomatów przyjętych w społeczności w której ona funkcjonuje i rozwija się. Przy czym nie bez znaczenie pozostaje tu absorbowanie przez nią tych aksjomatów.¹²

W kontekście powyższych uwag postrzegać należy zagadnienie dysfunkcjonalności rodziny, to jest zaburzeń w wypełnianiu przez nią powyższych funkcji, a więc przeciwieństwa funkcjonalności. Źródłem dysfunkcjonalności rodziny może być brak absorbowania powyższych aksjomatów przyjętych w społeczności. W taki też sposób, na ogół, problem dysfunkcjonalności rodziny bywa ujmowany w literaturze. Na tym tle oryginalnością wyróżnia się ujęcie zaproponowane przez amerykańskiego psychologa J. Bradshawa. Jak pisał „funkcjonalna rodzina jest zdrową glebą, na której jej członkowie mogą wyrosnąć na dojrzałe istoty ludzkie. Posiada ona następujące cechy: a) rodzina jest jednostką zabezpieczającą przetrwanie i rozwój; b) rodzina jest wspólnotą, która zaspokaja potrzeby emocjonalne swoich członków. Potrzeby te obejmują znalezienie równowagi pomiędzy autonomią i zależnością oraz naukę zachowań społecznych; c) zdrowa rodzina zapewnia rozwój i wzrastanie każdego członka, włączając także rodziców; d) rodzina jest miejscem, gdzie rozwija się osobowość; e) rodzina jest podstawową jednostką socjalizacji i posiada decydujące znaczenie dla przetrwania społeczeństwa”¹³. Innymi słowy, rodzina sprawna funkcjonalnie zapewnia każdej z osób, które ją tworzą osiągnięcie dojrzałości, to jest zespołu dyspozycji pozwalających radzić sobie w życiu oraz podejmować i wypełniać role

¹⁰ Tamże, s. 36 - 37.

¹¹ Tamże, s. 37.

¹² Na ten temat T. Smoczyński, [w:] *System prawa prywatnego. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, (t. XI) pod red. T. Smoczyńskiego, Warszawa 2009, s. 2.

¹³ J. Bradshaw, *Zrozumieć rodzinę. Rewolucyjna droga odnalezienia samego siebie*, Warszawa 1992, s. 59.

społeczne¹⁴. Dysfunkcjonalność, odwrotnie, jest przesłanką życiowej niedojrzałości ze wszystkimi tego skutkami dla jednostki i jej udziału w życiu społecznym. Walorem rodziny funkcjonalnej jest zaspokajanie podstawowych potrzeb człowieka, służących osiągnięciu przez niego dojrzałości¹⁵.

Warunkiem wypełniania przez rodzinę zadań związanych z kształtowaniem dojrzałości jest także występowanie w jej obrębie prawidłowych z punktu widzenia sprawności jej działania więzi społecznych. Przyjmując jako kryterium dominujący typ więzi społecznych B. Hołyst, M. Kuć oraz S. Kowalski wyróżniają rodziny normalne, rozbite, zreorganizowane, zdemoralizowane. Rodzina normalna jest oparta na więzi biologicznej między rodzicami i dziećmi, stwarzającej korzystne warunki do realizacji programu wychowawczego rodziny. Rodzina rozbita czyli strukturalnie wadliwa z powodu długotrwałej nieobecności jednego z rodziców, różnicowana dalej na podtypy implikujące rodzaj niebezpieczeństwa wynikającego z tej wadliwości w postaci na przykład separacji czy rozwodu, z których każdy jest źródłem trudności i problemów wychowawczych. Rodzina zreorganizowana, czyli z reintegrowana w której zostały przywrócone więzi małżeńskie i rodzicielskie. Rodzina zdemoralizowana to jest zdominowana przez permanentny konflikt, który zaburza jej funkcjonowanie jako środowiska wychowawczego¹⁶.

Na tle dotychczasowych rozważań można stwierdzić, że z punktu widzenia szeroko rozumianych funkcji najkorzystniejsza jest rodzina naturalna, oparta na harmonijnych wewnętrznych więzach. Każda wada strukturalna powoduje w mniejszym lub większym nasileniu dezorganizację jej funkcjonowania, co stanowi czynnik realnie zaburzający procesy osiągnięcia dojrzałości społecznej czy transmisji wartości kulturowych. W dalszej kolejności może to skutkować u członków takiej rodziny poczuciem wykorzenia, czyli przekonaniem o braku oparcia w ugruntowanej tradycji rodzinnej. Jeżeli w jakikolwiek sposób obciążona jest ona wadą strukturalną, wówczas możliwość prawidłowego wypełniania przez rodzinę przypisywanych jej funkcji w zależności od rodzaju i intensywności tych zakłóceń ulega istotnemu ograniczeniu.

Rolę i zadanie placówek edukacyjnych w identyfikowaniu dysfunkcji w rodzinie postrzegać należy głównie w kontekście aktualnego ich usytuowania w systemie opieki nad

¹⁴ J. Winiarz, *Prawo rodzinne ...*, s. 15 - 16.

¹⁵ Na ten temat T. Smyczyński, [w:] *System prawa...*, s. 2; a także J. Bradshaw, *Zrozumieć rodzinę...*, s. 61.

¹⁶ Na ten temat B. Hołyst, *Wiktymologia*, Warszawa 1997, s. 278 - 294; M. Kuć, *Wiktymologia*, Warszawa 2010, s. 81 - 83; S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1976, s. 66.

dzieckiem i rodziną. M. Andrzejewski zauważa, że do 1999 roku, a więc do czasu wdrożenia nowej reformy edukacyjnej zadania opieki nad dzieckiem i opieki nad rodziną były w pewnym sensie rozdzielone jako, że opieka nad dzieckiem należała do właściwości instytucji edukacji publicznej. Sprawiało to, że rodzice jako źródło oddziaływań wychowawczych byli pomijani, co z kolei system taki czyniło niewydolnym pedagogicznie, a przez to także nadmiernie kosztownym i wadliwym organizacyjnie. System ten też nadto coraz silniej zaczął odbiegać od międzynarodowych standardów systemu opieki społecznej¹⁷. Od 2000 roku system wsparcia dla rodzin w trudnym położeniu życiowym, w tym dysfunkcyjnych, jest częścią systemu opieki społecznej opartego na konstytucyjnej zasadzie pomocniczości. Przy czym system ten odwołuje się do idei usytuowania opieki nad dzieckiem i rodziną w środowisku lokalnym¹⁸.

Celem reformy systemu opieki nad dzieckiem i rodziną w Polsce było przede wszystkim aktywne, planowe i wzmacniające oddziaływanie na rodzinę zagrożoną kryzysem w lokalnym systemie pomocy, zwiększenie zaangażowania i zmiana roli samorządu terytorialnego oraz organizacji pozarządowych w systemie pomocy rodzinie, odtworzenie naturalnej odpowiedzialności za losy dziecka, którą powinny ponosić osoby najbliższe czyli rodzice, bliższa i dalsza rodzina, instytucje lokalne, organizacje społeczne, a w razie konieczności przedstawiciel administracji publicznej możliwie najniższego szczebla. Ponadto także poszerzenie pola oddziaływania najtańszych form profilaktyki w tym programów edukacyjnych, zajęć pozaszkolnych, poradnictwa rodzinnego i młodzieżowego, podniesienie jakości usług profilaktycznych i opiekuńczych w tym rozszerzenie i wprowadzenie nowych rodzinnych form opieki oraz form wychowania integracyjnego, ograniczenie dysproporcji w rozwoju sieci form profilaktycznych i opiekuńczych, zmiana strategii zastępowania rodziny przez instytucje oświatowe na rzecz jej wspierania przez system profilaktyki i opieki o cechach ponadresortowych¹⁹.

Kolejne etapy wdrażania powyższej reformy systemowej wyznaczyły dalsze regulacje ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku i ustawy o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku. Celem obecnego modelu jest

¹⁷ Na ten temat M. Andrzejewski, *Ochrona praw dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej*, Kraków 2003, s. 215 - 221, na ten temat także I. Sierpowska, *Państwo wobec pomocy społecznej*, Wrocławskie Studia Erazmiańskie (z. II), Wrocław 2008, s. 142 - 143.

¹⁸ J. Sztumski, *Pokolenie wygranych. Ciąg dalszy badań nad sytuacją dzieci i młodzieży w procesie transformacji*, Katowice 2006, s. 80.

¹⁹ J. Sztumski, *Pokolenie wygranych...*, s. 80.

udzielanie wsparcia rodzinie w sytuacji kryzysowej jako całości w skrajnych zaś przypadkach objęcie go przez państwo systemem pieczy zastępczej i umieszczenie małoletniego w zastępczym środowisku wychowawczym. Obecny system wyznacza inne niż przed reformą systemu opieki społecznej w Polsce ramy powinności i działań dla placówek edukacji publicznej. W aktualnym stanie prawnym istotną rolę placówek edukacyjnych jest identyfikowanie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i pedagogicznymi oraz zorganizowanie dla nich pomocy psychologiczno - pedagogicznej. Jedną z przesłanek wystąpienia specjalnych potrzeb edukacyjno - pedagogicznych może być dysfunkcjonalność rodziny. Rolą placówki edukacyjnej jest ustalić wystąpienie jej przesłanki i podjąć działania, do jakich obligują ją przepisy obowiązującego prawa. Zarazem warto zauważyć, że szkoła a ściślej nauczyciele mogą w identyfikowaniu dysfunkcji w rodzinie odegrać rolę czynnika wczesnego ostrzegania. Jak zauważają M. Kuć oraz T. Fifielska – Nowak pierwszą osobą z zewnątrz, która może dostrzec kryzys w rodzinie jest nauczyciel, gdyż on pierwszy ma szansę zauważyć zmiany w zachowaniu swojego ucznia w postaci zmęczenia, skarg na bóle głowy, żołądka lub innych narządów, ociężałości, a także czasami apatii, izolacji od otoczenia, zmian w wyglądzie zewnętrznym, nadrucliwości, roztargnienia, konfabulacji, nieodrabiania zadań domowych, ogólnego pogorszenia się w nauce, spóźniania się, opuszczania pojedynczych lekcji lub całych dni²⁰.

W literaturze wskazuje się że informacje pochodzące od dziecka, rodzica oraz osoby z bliższej lub dalszej rodziny, jak również osoby obcej stanowią źródło sygnałów o występowaniu dysfunkcji w rodzinie. W oparciu te źródła placówki edukacyjne mogą zidentyfikować zjawisko dysfunkcjonalności w rodzinie dziecka. Mianowicie dziecko, które swoim zachowaniem wskazuje na dysfunkcjonalność nierzadko wypowiada się o zdarzeniach z tym związanych występujących w relacjach rodzinnych. Ponadto wskazuje na to swoim wyglądem i zaburzonym zachowaniem o podłożu emocjonalnym. Z kolei rodzice dziecka są źródłem takich informacji przez własne działania intencjonalne lub mimowolne potwierdzające domniemanie o istniejącej dysfunkcjonalności. W wielu przypadkach wynikać to może z opisywanych przez nich metod wychowawczych, a także ze sposobu mówienia o dziecku i używanie pejoratywnych określeń wobec jego osoby oraz okazywanie negatywnych emocji w związku z nim to jest złości, irytacji, rozczarowania, bezsilności. Natomiast osoby

²⁰ Na ten temat M. Kuć, *Kryminologia...*, s. 76 - 81; M. Kuć, *Wiktymologia...*, s. 85; T. Fifielska – Nowak, *Poradnictwo rodzinne w szkole*, [w:] *Profilaktyka i wspomaganie pedagogiczne rodziny*, pod red. L. Albińskiego, Jelenia Góra 2001, s. 49.

z bliższej lub dalszej rodziny, jak również osoby obce stanowią dla placówki edukacyjnej źródło informacji o dysfunkcjonalności rodziny informując wprost o tym²¹.

Powzięcie informacji z jednego z powyższych źródeł powinno zainicjować ich przeanalizowanie i zweryfikowanie. Właściwe jest w tym zakresie działanie obejmujące rozpoznanie sygnałów, które mogą wskazywać na dysfunkcjonalność rodziny poprzez skonfrontowanie zdobytych informacji z ustaleniami nauki w tym zakresie, aby uniknąć błędnych interpretacji danych pozyskanych z powyżej wymienionych źródeł. Istotne jest także sprawdzanie sygnałów poprzez zbieranie dodatkowych informacji, aby uniknąć niedokładnych ustaleń i pochopnych wniosków²².

W kontekście powyższego warto podkreślić, że samo spostrzeżenie przez nauczyciela niepokojących zmian w wyglądzie czy zachowaniach ucznia jest zatem zaledwie wstępem do udzielenia mu wsparcia i pomocy ze strony szkoły. Znaleźć w tym zakresie należy określone środki i rozwiązania natury pedagogicznej, to jest ustalić w jakiej formie i okolicznościach zauważony problem poruszyć, a także w jaki sposób podjąć go z rodzicami oraz w jaki o stwierdzonych nieprawidłowościach powiadomić właściwe w zakresie pomocy społecznej instytucje i organy.

Zadaniem szkoły w zakresie interwencji związanej z nieprawidłowością w relacjach rodzica i dziecka, pojmowanego jako wyraz dysfunkcjonalności rodziny jest gdy zostaną powyższe okoliczności potwierdzone zainicjowanie działań interwencyjnych we współpracy z innymi służbami działającymi w lokalnym systemie pomocy, podjęcie współpracy z rodzicami w celu restytuowania prawidłowych relacji dziecka i rodziców. Wskazać należy, że w uzasadnionych przypadkach podjęcie działań prawnych sprowadzające się do zawiadomienie sądu rodzinnego i innych występujących w danym środowisku lokalnym instytucji pomocy rodzinie²³.

Pomoc dziecku, o której wspomniano powyżej powinna się koncentrować przede wszystkim na udzieleniu, przy czynnym uczestnictwie jego rodziców, profesjonalnego wsparcia psychologicznego i pedagogicznego. Wspomnieć w tym kontekście należy o pakiecie rozporządzeń podpisanych 17 listopada 2010 roku przez ówczesną minister edukacji

²¹ A.Karasowska, G. Rymaszewska, *Rozpoznawanie krzywdzenia dziecka. W: Przemoc w rodzinie wobec dziecka. Procedury interwencyjne w szkole*, pod red. J. Zmarzlik, Warszawa 2011, s. 24 - 28.

²² A. Karasowska, G. Rymaszewska, *Rozpoznawanie...*, s. 28 - 34, na temat sygnałów patologicznych zachowań rodziców wobec dzieci B. Hołyst, *Wikymologia...*, s. 294.

²³ Tamże..., s. 35; na ten temat także A. Ryng, R. Zegadło, *Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci a prawo polskie*, RiP 2007, nr 1, s. 43.

K. Hall, dotyczących kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz organizację i udzielanie pomocy psychologiczno - pedagogicznej²⁴.

Zgodnie z ukształtowanym przez te rozporządzenia stanem prawnym placówki edukacji publicznej zobligowane są do udzielania uczniom pomocy psychologiczno - pedagogicznej oraz rozpoznawania indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia, wynikających z różnorodnych przesłanek blokujących jego rozwój w tym także z przesłanek, mających swoje korzenie w dysfunkcjonalności rodziny, a wśród nich co ważne, „z zaniedbań środowiskowych związanych z sytuacją bytową ucznia i jego rodziny, sposobem spędzania czasu wolnego, kontaktami środowiskowymi”²⁵. Pomoc taka powinna „polegać na wspieraniu rodziców i nauczycieli w rozwiązywaniu problemów wychowawczych i dydaktycznych oraz rozwijaniu ich umiejętności wychowawczych w celu zwiększania efektywności pomocy psychologiczno - pedagogicznej dla uczniów”²⁶.

Formalnie rzecz biorąc, regulacje wskazanych rozporządzeń wykonują przepis art. 22 ust. 1 pkt 11 ustawy o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku²⁷. Ponadto wymienione akty wykonawcze nawiązują do dyspozycji art. 72 powołanej ustawy zgodnie z którym „dzieciom i młodzieży pozbawionym całkowicie lub częściowo opieki rodzicielskiej, a także dzieciom i młodzieży niedostosowanym społecznie organizuje się opiekę i wychowanie na zasadach określonych w przepisach o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz w przepisach o pomocy społecznej”. Pomocy psychologiczno - pedagogicznej udziela się dzieciom we współpracy z rodzicami uczniów, poradniami psychologiczno - pedagogicznymi, a w tym poradniami specjalistycznymi, placówkami doskonalenia nauczycieli, innymi przedszkolami, szkołami i placówkami, organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży, a podmiotem zobowiązanym w tym zakresie jest dyrektor danej placówki edukacyjnej²⁸. Inicjatywa o udzielenie pomocy należy do ucznia, rodziców ucznia, nauczyciela, wychowawcy grupy

²⁴ T. Tabaszewska, Szkoła powinna zapewnić uczniowi odpowiednie wsparcie - reforma systemu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, *material w wersji elektronicznej pod adresem internetowym: http://www.bibliotekako.pl/news.aid,856,Szkola_powinna_zapewnic_uczniowi_odpowiednie_wsparcie_reforma_systemu_pomocy_psychologiczno_pedagogicznej.html, [dostępny: 7 lipca 2018r., godz. 12.14].*

²⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno - pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (dalej: Rozp. Psych.), § 2 ust.1 pkt 10, Dz.U. z 2010 r., Nr 228, poz. 1487.

²⁶ Rozp. Psych., § 2 ust. 2.

²⁷ Dz.U. z 1991 r. Nr 95 poz. 425 z późn. zm., (dalej: SOU).

²⁸ Rozp. Psych., § 4 ust. 1 i 3.

wychowawczej lub specjalisty, prowadzącego zajęcia z uczniem, poradni psychologiczno - pedagogicznej w tym także poradni specjalistycznej²⁹.

Wśród form udzielania pomocy psychologiczno - pedagogicznej uczniom w przypadkach przewidzianych przepisami aktualnie obowiązującego prawa dla rozważanej problematyki bezpośrednio znaczenie mają klasy terapeutyczne³⁰. Z pewnością użyteczną formą pomocy dla uczniów z rodzin dysfunkcyjnych jako, że łącząc potrzeby dziecka oraz potrzeby jego rodziny w całość są proponowane w literaturze pedagogicznej formy poradnictwa rodzinnego organizowane przez szkoły dla rodzin dysfunkcyjnych. Istotne jest umożliwianie przez placówki edukacyjne uczestnictwa takim rodzinom w terapii w toku, której możliwe jest bliższe dotarcie do źródeł dysfunkcji, sformułowanie na tej podstawie akceptowanego przez wszystkich uczestników terapii programu naprawczego oraz wdrożenie go pod nadzorem terapeuty i doradcy rodzinnego³¹.

W nowym systemie pomocy psychologiczno - pedagogicznej, określanym przez wspomniany pakiet rozporządzeń Ministra Edukacji z 17 listopada 2010 roku, szczególną rolę wyznacza się nauczycielom, jako tym, którzy są w stanie w pierwszej kolejności zauważyć niepokojące sygnały w postawach, zachowaniach i wyglądzie uczniów. Dopiero wówczas, gdy pomoc szkoły dla ucznia ze środowiska rodzinnego zidentyfikowanego jako dysfunkcyjne okaże się niewystarczająca, niezbędne jest sięgnięcie po wsparcie innych instytucji współtworzących system opieki społecznej³². Lista osób uczestniczących w udzielaniu przez szkołę pomocy uczniom ze szczególnymi potrzebami psychologicznymi i pedagogicznymi nie ogranicza się jedynie do nauczycieli. Obejmuje ona również wychowawców grup wychowawczych, specjalistów wykonujących w danej placówce w zależności od potrzeb zadania z zakresu pomocy psychologiczno - pedagogicznej w szczególności psychologów, pedagogów, logopedów i doradców zawodowych, zewnętrznych specjalistów, kompetentnych w sprawie udzielania pomocy dzieciom ze środowisk dysfunkcyjnych, to jest posiadających kwalifikacje do prowadzenia terapii pedagogicznej³³.

²⁹ Rozp. Psych., § 5.

³⁰ Rozp. Psych., § 6.

³¹ Na ten temat B. Hołyst, *Kryminologia...*, s. 881 - 882; W. Mach, *Terapia rodzin. Profilaktyka i wspomaganie pedagogiczne rodziny*, Jelenia Góra 2001, s. 50 - 55.

³² Na ten temat B. Hołyst, *Kryminologia...*, s. 881 - 882

³³ M. Tabaszewska, *Szkoła powinna zapewnić...*

Wszystkie powyższe osoby powinny być zaangażowane w identyfikowanie specjalnych potrzeb psychologicznych i pedagogicznych uczniów oraz w ustalanie źródeł ich powstania. Ustalenia w tej mierze, przesądzające, że dany uczeń wymaga pomocy pedagogiczno - psychologicznej z wyłączeniem tych, którzy mają już orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, zostaną umieszczone w karcie indywidualnych potrzeb ucznia. Znajdą się w niej między innymi informacje o formach, sposobach i okresie udzielania uczniowi pomocy psychologiczno - pedagogicznej oraz o wymiarze godzin potwierdzających realizacji poszczególnych zajęć. W przypadku zmiany przedszkola, szkoły czy placówki karta „podaża za uczniem” i będzie stanowić źródło informacji dla kadry pedagogicznej nowej szkoły, umożliwiając jej kontynuowanie działań pomocowych rozpoczętych przez poprzednią placówkę³⁴.

Generalnie rzecz biorąc, placówkom edukacji publicznej wyznacza się w działaniach zmierzających do identyfikacji dysfunkcji rodzin rolę podmiotu rozpoznającego ich występowanie na podstawie obserwacji zachowań, postaw i wyglądu dziecka. Wszelkie niepokojące zmiany w tym zakresie powinny być przez placówki, o których mowa, traktowane jako wskaźniki dysfunkcyjności ich rodzin. Ich zadaniem jest zidentyfikować potrzeby psychologiczne i pedagogiczne takiego ucznia, ująć je w karcie indywidualnych potrzeb oraz wdrożyć pomoc, do jakiej jest zobligowana przepisami placówka. W razie, gdy udzielenie skutecznej pomocy psychologicznej i pedagogicznej przekracza możliwości danej placówki edukacyjnej, zwrócić się ona powinna o wsparcie ze strony instytucji dysponującej większym w tym zakresie potencjałem.

Bibliografia:

Adamski F., Rodzina. Wymiar społeczno – kulturowy, Kraków 2002.

³⁴ *Rozp. Psych.*, § 27 ust. 1 - 2.

- Andrzejewski M., Ochrona praw dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej, Kraków 2003.
- Andrzejewski M., Prawo rodzinne i opiekuńcze, Warszawa 2011.
- Borowski H., [w:] Czy potrzebna jest w Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekuńczego? pod red. B. Czecha, Katowice 1997.
- Bradshaw J., Zrozumieć rodzinę. Rewolucyjna droga odnalezienia samego siebie, Warszawa 1997.
- Czekaj K., [w:]: Labirynty współczesnego społeczeństwa, pod red. Czekaj, K., Gorlach, Leśniak, M., Warszawa 1996.
- Fifielska – Nowak T., Poradnictwo rodzinne w szkole, [w:] Profilaktyka i wspomaganie pedagogiczne rodziny, pod red. L. Albińskiego, Jelenia Góra 2001.
- Hołyst B., Kryminologia, Warszawa 2000.
- Hołyst B., Wiktymologia, Warszawa 2000.
- Ignatowicz J. Prawo rodzinne, Warszawa 2010.
- Smoczyński T., Prawo rodzinne i opiekuńcze, Warszawa 2012.
- Karasowska, A., Rymaszewska G., Rozpoznawanie krzywdzenia dziecka. [w:] Przemoc w rodzinie wobec dziecka. Procedury interwencyjne w szkole. Pod red. J. Zmarzlika, Warszawa 2011.
- Kłosowska A., Socjologiczne aspekty prawnej ochrony rodziny, PiP 1968, nr 2.
- Kowalski S., Socjologia wychowania w zarysie, Warszawa 1976.
- Kuć M., Kryminologia, Warszawa 2010.
- Kuć M., Wiktymologia, Warszawa 2010.
- Mach M., Terapia rodzin. Profilaktyka i wspomaganie pedagogiczne rodziny. Jelenia Góra 2001.
- Marody M., Giza – Poleszczuk, A., Przemiany więzi społecznych. Warszawa 2002.
- Mądrzycki T., Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw. Warszawa 1977.
- Ryng A., Zegadło R., Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci a prawo polskie, RiP 2007, nr 1.
- Sierpowska I., Państwo wobec pomocy społecznej. Wrocławskie Studia Erazmiańskie (z. II), Wrocław 2008.
- Smoczyński T., (red.), System prawa prywatnego. Prawo rodzinne i opiekuńcze, (t. XI), Warszawa 2009.
- Sztumski J., Pokolenie wygranych. Ciąg dalszy badań nad sytuacją dzieci i młodzieży w

procesie transformacji, Katowice 2006.

Szwed A., Rodzina – ujęcie socjologiczne i prawne, RiP 2007, nr 3.

Tabaszewska M., Szkoła powinna zapewnić uczniowi odpowiednie wsparcie - reforma systemu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, materiał w wersji elektronicznej pod adresem internetowym http://www.bibliotekako.pl/news.aid,856,Szkoła_powinna_zapewnic_uczniowi_odpowiednie_wsparcie_reforma_systemu_pomocy_psychologiczno_pedagogicznej.html, [dostępny: 7 lipca 2018r., godz. 12.14].

Turowski J., Socjologia. Małe struktury społeczne, Lublin 1993.

Winiarz J., Prawo rodzinne, Warszawa 1987.

Zieliński A., Prawo rodzinne i opiekuńcze w zarysie, Warszawa 2011.